

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.1.6>

Бунас А. А.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної психології та патопсихології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ РОЗГОРТАННЯ ПРОГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

TIME PERSPECTIVE AS ONE OF THE FACTORS OF DEVELOPMENT OF PREDICTIVE PERSONALITY COMPETENCE

У цій статті наведений стислий теоретичний огляд феномену прогностичної компетентності та часової перспективи особистості. Зазначено, що взаємодія із часом є фундаментальною характеристикою людського буття, як об'єктивного, так і суб'єктивного. Часова перспектива є тим особистісним концептом, що виникає з когнітивних процесів та розділяє життєвий досвід людини на тимчасові рамки минулого, теперішнього й майбутнього, а також виражає таку систему особистісних смислів, яка дозволяє створити узгоджену координату для життя. Прогностична компетентність може бути означена як властивість особистості, її стійка характеристика, яка фіксує рівень розвитку антиципаційної спроможності та являє собою певний стан системи внутрішніх ресурсів людини, що забезпечують успішність в прогностичній діяльності. При цьому ця спроможність є здатністю суб'єкта діяти й приймати рішення з певним часово-просторовим випередженням щодо очікуваних, майбутніх подій, відтак бачення ситуації постає як певний контроль над майбутніми подіями.

Було виявлено існування значущих від'ємних зв'язків між прогностичною компетентністю, її видами та формами часової орієнтації (негативне минуле, теперішнє гедоністичне, теперішнє фаталістичне). Встановлено, що в кореляційно-регресійній моделі два з пояснювальних факторів від'ємно корелюють із прогностичною компетентністю (орієнтація на теперішнє фаталістичне та теперішнє гедоністичне), а один – додатно (орієнтація на майбутнє), при цьому найбільшою прогнозуючою силою в ієрархії змінних виступає саме часова перспектива у формі орієнтації на майбутнє, що підтверджує припущення стосовно того, що часова перспектива може виступати одним із чинників розгортання прогностичної компетентності особистості.

Ключові слова: прогностична компетентність, антиципаційні здібності, часова перспектива, орієнтація на майбутнє, ймовірнісне прогнозування, особистість.

This article provides a brief theoretical overview of the phenomenon of personality predictive competence and time perspective. It's noted that interaction with time is a fundamental characteristic of human existence, both objective and subjective. Temporal perspective is a personal concept that arises from cognitive processes and divides a person's life experience into time frames of past, present and future, and also expresses a system of personal meanings that allows you to create a coherent coordinate for life. Prognostic competence can be defined as a property of personality, its stable characteristic, which fixes the level of development of anticipatory ability and represents a certain state of the system of internal human resources that ensure success in prognostic activity. In this case, this ability is the ability of the subject to act and make decisions with a certain temporal and spatial anticipation of expected, future events, so the vision of the situation appears as a certain control over future events.

There were significant negative links between prognostic competence, its types and forms of temporal orientation (negative past, present hedonistic, present fatalistic). It is established that in the correlation-regression model two of the explanatory factors are negatively correlated with prognostic competence (orientation to the present fatalistic and present hedonistic), and one - positively (future orientation), with the greatest predictive force in the hierarchy of variables is perspective in the form of future orientation, which confirms the assumption that the time perspective may be one of the factors in the development of prognostic competence of the individual.

Key words: predictive competence anticipatory competence, temporal perspective, focus on the future, probabilistic forecasting, person.

Постановка проблеми. У мінливих умовах соціального життя, де панує невизначеність, динамічність, велика кількість альтернатив, нагальність вибору й прийняття його наслідків, широкий діапазон інформаційного потоку, особистості для успішної

соціальної адаптації необхідно проявляти антиципаційні здібності, тобто демонструвати уміння прогнозувати бажані та небажані події, бути гнучким в пошуку нових оригінальних рішень та їх прийняття, враховувати і осмислювати ймовірні

наслідки своєї поведінки в діапазоні перспективи змін, а відтак формувати прогностичну компетентність.

Проблемі прогностичної компетентності особистості присвячено чимало давніх та більш новітніх досліджень, проте складність вивчення означеного феномену зумовлюється низкою причин. По-перше, прогностична компетентність розглядається як видове поняття антиципації; по-друге, концептуалізація феномену ускладнюється наявною полісемантичністю досліджень. Треба враховувати такі фактори, як: побудова ймовірного результату дій; здатність організму підготуватися до реакції на події; образ очікуваного майбутнього; генеза здійснення майбутнього; усвідомлення перспективної спрямованості структурування життєвого шляху та здійснення життєвих завдань; спосіб розв'язання мисленнєвих задач тощо. Поряд із тим проблема розгортання прогностичної компетентності залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останні десятиліття все більше привертає увагу психологів прогностична, випереджальна функція психіки, пов'язана з побудовою моделі бажаного майбутнього людини. Фундаментальним основам проблеми антиципації присвячені роботи вітчизняних психологів Н.А. Бернштейна, Б.Ф. Ломова, Е.Н. Суркова, І.М. Фейгенберга та інших. Антиципаційну здатність (спроможність – за В.Д. Менделевич) розглядають у своїх роботах О.Н. Арестова, Т.Ф. Базилевич, Н.В. Жукова, Е. Кестер, В.Д. Менделевич, А.К. Осницький, Е.А. Сергієнко, Т.В. Скрипник та інші [1].

Феномен прогностичної компетентності проявляється під час вивчення будь-яких психічних явищ, у зв'язку із чим у психології сформувалися різноманітні теорії, концепції та гіпотези, які стосуються проблеми передбачення майбутнього в організації поведінки та діяльності особистості (П.К. Анохін, 1978; Н.А. Бернштейн, 1991; В. Вундт, 1880; І.А. Зимня, 2001; Дж. Міллер, 1951; Е.Н. Соколов, 1968; О.К. Тихомиров, 1984; І.М. Фейгенберг, 1977) [1]. У даний час можна вважати доведеним факт існування залежності поведінки особистості від механізмів ймовірного прогнозування та антиципації, які розкривають здатність індивіда до передбачення майбутнього, тобто здатність до випереджаючого відображення (П.К. Анохін, 1978).

Отже, під антиципаційною спроможністю розуміється здібність людини з високою ймовірністю передбачати події, прогнозувати розвиток ситуацій і власні реакції на них, діяти із часовим випередженням, тобто дана спроможність харак-

теризує певний рівень розвитку антиципаційних здібностей у системі особистості. Прогностична компетентність може бути означена як властивість особистості, її стійка характеристика, яка фіксує рівень розвитку антиципаційної спроможності та являє собою певний стан системи внутрішніх ресурсів людини, що забезпечують успішність в прогностичній діяльності [2].

Постає закономірне питання – що є основою властивості особистості в прогностичній діяльності? Було зроблено припущення, що існує певний особистісний конструкт, який можливо означити як «вихідна умова передбачення майбутніх подій», – часова перспектива особистості.

Як відомо, взаємодія із часом – фундаментальна характеристика людського досвіду, як об'єктивного, так і суб'єктивного. Психологічний час особистості є сполучною ланкою між усіма структурами реальності, пронизує всі сфери її життєдіяльності, тому всі зовнішні (природні, соціальні, економічні та ін.) й внутрішні (психічні) процеси відбуваються та розгортаються виключно у часі [5].

Часова перспектива – це погляд на своє життя з точки зору того чи іншого часу: минулого, теперішнього або майбутнього, а також бачення їх взаємозв'язків (К. Левін, Ж. Нюттен, J. Goldberg, C. Maslach, B.S. Gorman, A.E. Wessman, J. Hornick, D. Zakay, J.C. Lennings, R.E. Ornstein, L. Tysk) [5].

Ф. Зімбардо з колегами стверджують, що «часова перспектива (ЧП) – це основний аспект у побудові психологічного часу, який виникає з когнітивних процесів розділяє життєвий досвід людини на тимчасові рамки минулого, теперішнього й майбутнього» [7], ЧП розглядається як вираження власної системи особистісних смислів, яка дозволяє створити узгоджену координату для життя [4].

Б. Горман та А. Вессман (B. Gorman, A. Wessman, 1977) розглядають ЧП як інтегральну частину суб'єктивного (особистісного) досвіду «прожитого часу». Із цієї точки зору, ЧП виступає як індивідуальне ставлення до минулого, теперішнього й майбутнього: час і його характеристики розглядаються не як об'єктивні стимули, які існують окремо від людини, а як психологічні концепти, що конструюються та реконструюються нею самостійно (Block, 1990). Одне з найбільш широких визначень ЧП дають Дж. Хорнік й Д. Закай (J. Hornick, D. Zakay, 1996): «відносне домінування минулого, майбутнього або теперішнього в думках людини» [5].

К. Левін (2000) розглядав ЧП як бачення індивідом свого майбутнього або минулого у своєму

теперішньому, припускав, що когнітивна діяльність та емоції із приводу минулого чи майбутнього можуть впливати на дії, емоції, прагнення, когнітивну діяльність теперішнього або майбутнього [3].

Дослідження ЧП в основному фокусуються на орієнтації в майбутнє, яка описується як «поглиненість» подіями майбутнього. Частина цієї орієнтації – це тенденція певною мірою брати до уваги наслідки своєї поведінки або інших. Тобто виникає декілька аспектів розгляду орієнтації на майбутнє: по-перше, дослідників цікавить тривалість охоплюваного особистістю проміжку часу (на скільки місяців або років вперед люди планують, прогнозують своє майбутнє) (J. Nurmi, 1989; L. Pulkkinen, A. Ronka, 1994). По-друге – яка загалом тимчасова орієнтація (A. Gonzales, P.G. Zimbardo, 1985; P.G. Zimbardo, J.N. Boyd, 1999) та який зміст й деталізація уявних майбутніх подій (R.W. Schmidt, H. Lamm, G. Trommsdorff, 1978). По-третє, розрізняють ступінь, в якій індивід очікує оволодіти впливом і контролем над своїм майбутнім. На додаток існує концепт «часова перспектива» у сприйнятті майбутніх наслідків (A. Strathman et al., 1994), що вимірює ступінь сприйняття людиною віддалених наслідків її сьогоднішніх дій [6].

А. Стратмана вважає концепт часу суб'єктивним, а значить, безпосередньо притаманним суб'єкту, що має в собі елемент прогнозування з можливим випереджаючим характером. Тобто чим вищим є рівень вираження власної системи особистісних смислів у часі, тим більш сформова-

ною буде прогностична компетентність індивіда. Том, наявність у людини такої особистісної власності, як часова перспектива, можна вважати відповідною передумовою розгортання прогностичних здібностей людини.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка припущення щодо існування кореляційного зв'язку й зумовленості між часовою перспективою та прогностичною компетентністю особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна кількість досліджуваних становила 215 осіб віком від 18 до 35 років. Емпіричне дослідження відбувалось за допомогою методики «Антиципаційна спроможність» (В.Д. Менделевич) та «Часова перспектива» (ZPTI) (Ф. Зімбардо – Дж. Бойд, в адаптації О. Сенік). Статистична обробка результатів здійснювалась за допомогою кореляційного та регресійного аналізу, встановлення відмінностей з використанням критерію t-Стьюдента в пакеті IBM SPSS Statistics 20.

Погляди Б.Ф. Ломова стосовно того, що антиципаційна спроможність є здатністю суб'єкта діяти й приймати рішення з певним часово-просторовим попередженням щодо очікуваних, майбутніх подій знайшли своє підтвердження у встановленні значущих додатних зв'язків прогностичної компетентності із часовою орієнтацією на майбутнє як «поглинутістю» подіями майбутнього, що, ймовірно, може сприяти баченню ситуації як контрольованої в майбутньому прогнозі чи передбаченні.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками прогностичної компетентності та формами часової перспективи

Змінні	Загальний рівень прогностичної компетентності	Види прогностичної компетентності			
		особистісно-ситуативне прогнозування	просторове прогнозування	часове прогнозування	
Форми часової орієнтації	Негативне минуле	-0,242*	-0,195*	-0,271*	-0,049
		<i>p=0,000</i>	<i>p=0,004</i>	<i>p=0,000</i>	<i>p=0,474</i>
	Гедоністичне теперішнє	-0,319*	-0,327*	-0,156*	-0,166*
		<i>p=0,000</i>	<i>p=0,000</i>	<i>p=0,022</i>	<i>p=0,015*</i>
	Майбутнє	0,516*	0,431*	0,197*	0,510*
		<i>p=0,000</i>	<i>p=0,000</i>	<i>p=0,004</i>	<i>p=0,000</i>
	Позитивне минуле	0,070	0,076	0,003	0,059
		<i>p=0,310</i>	<i>p=0,266</i>	<i>p=0,961</i>	<i>p=0,390</i>
	Фаталістичне теперішнє	-0,366*	-0,332*	-0,327*	-0,104
		<i>p=0,000</i>	<i>p=0,000</i>	<i>p=0,000</i>	p=0,129

Регресійна статистика для восьмифакторної моделі предикторів прогностичної компетентності внутрішнього процесуального рівня

Множинний R	R квадрат (R Square)	Нормований R-квадрат (Adjusted R Square)	Стандартна похибка оцінки (Std. Error of the Estimate)	P-значення
0,696	0,484	0,467	15,41374	0,000

Встановлено існування значущих від'ємних зв'язків між прогностичною компетентністю, її видами (крім часового прогнозування) та такими формами часової орієнтації, як негативне минуле, теперішнє гедоністичне, теперішнє фаталістичне, які характеризують сприйняття ситуації як неконтрольованої й непередбачуваної, а тому побудова стратегій за випереджальними подіями неможлива, оскільки пов'язані з домінуванням у людини сильних емоцій без когнітивного оцінювання та переробки інформації.

Не було встановлено значущих кореляційних зв'язків між прогностичною компетентністю, її видами та часовою орієнтацією на позитивне минуле. Наявність тенденції в бік додатної кореляції дає підстави припустити, що позитивне сприйняття власного минулого створює основу для змін у поведінці чи мисленні, гнучкості й винахідливості під час орієнтування в ситуації з невизначеністю, що, ймовірно, підвищує прогностичну компетентність особистості.

Наступним кроком було визначення, якими саме формами часової перспективи відбувається обумовлення прогностичної компетентності особистості.

Значення коефіцієнту детермінації дорівнює в даній моделі 48,4%. Розрахована регресійна модель є значущою ($F=15,41$, при $p \leq 0,001$). Величина коефіцієнту множинної кореляції для визна-

ченої моделі вірогідності впливу особистісних предикторів на прояв прогностичної компетентності дорівнює 0,696. Кореляційно-регресійна модель має вигляд: Прогностична компетентність = $203,79 + 0,388 \cdot \text{орієнтація на майбутнє} + (-0,169) \cdot \text{орієнтація на теперішнє гедоністичне} + (-0,125) \cdot \text{орієнтація на теперішнє фаталістичне}$.

Виявлено, що в побудованій моделі два з пояснювальних факторів від'ємно корелюють із прогностичною компетентністю (орієнтація на теперішнє фаталістичне та теперішнє гедоністичне), а один – додатно (орієнтація на майбутнє). Найбільша прогнозуєча сила в ієрархії змінних належить саме часовій перспективі у формі орієнтації на майбутнє, що підтверджує припущення стосовно того, що часова перспектива може виступати одним із чинників розгортання прогностичної компетентності особистості.

Висновки. Завдяки часовій перспективі особистість здатна, будучи в сьогоденні, «переміщатися» у часі – думати про минулі переживання чи досвід, міркувати про майбутнє, відображати закономірності середовища в структурі минулого досвіду, а завдяки здатності до антиципації вона може формувати стратегії поведінки, передбачати хід подій. Подальші наукові пошуки можуть розгортатись у дослідженні ролі прогностичної компетентності під час проявів та функціонування суб'єктивних відхилених альтернатив.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности. Москва, 1980. С. 8–41.
2. Ничипоренко Н.П. Прогностическая компетентность в системе личностных свойств. *Вопросы психологии*. 2007. № 2. С. 123–130.
3. Сенік О. Адаптація опитувальника часової перспективи особистості Ф. Зімбардо (ZTPI). *Соціальна психологія*. Київ, 2012. № 1-2(51-52). С. 153–168.
4. Сырцова А. Опросник по временной перспективе Ф. Зимбардо (ZTPI): результаты психометрического анализа русскоязычной версии. *Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 14. Психология*. 2008. № 4. С. 67–90.
5. Сырцова А. Феномен временной перспективы в разных культурах (по материалам исследований с помощью методики ZTPI). *Культурно-историческая психология*. 2007. № 4. С. 19–31.
6. Gonzales A. Time in perspective: A psychology today survey report / A. Gonzales, P.G. Zimbardo. *Psychology Today*. 1985. Vol. 19. № 3. P. 21–26.
7. Zimbardo P.G. Putting time in perspective: A valid, reliable individual differences metric. *J. of Person. and Soc. Psychol.* 1999. Vol. 77. № 6. P. 1271–1288.